

AKMEOLOGIYA FANINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA USLUBIY YO'NALISHLARI

Aralova Dilafruz Dushaboy qizi

Guliston davlat universiteti tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16927189>

Annotatsiya. Mazkur tezisda akmeologiya fanining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari hamda uning uslubiy yo'nalishlari tahlil qilinadi. Shuningdek, shaxsning kasbiy va shaxsiy kamolotini ta'minlovchi metodologik yondashuvlar, jumladan, shaxsiy, kasbiy, ijtimoiy, innovatsion va integrativ yo'nalishlarning o'zaro bog'liqligi ochib berilgan. Natijada akmeologiyaning ilmiy va amaliy ahamiyati, uning ta'lim va professional faoliyatdagi o'rni asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: akmeologiya, rivojlanish bosqichlari, uslubiy yo'nalishlar, kasbiy kamolot, shaxsiy rivojlanish, latent, kombinatsion, institutsional va inkubatsion bosqichlar va boshqalar.

Axloqan pok, intellektual jihatdan yetuk, yuksak professional mutaxassis — akmeshaxs jamiyatni ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlashtirishning asosiy kuchidir. Chunki hozirgi ilmiy-texnologik jihatdan rivojlangan asrda adabiyot ideali bo'lgan orzudagi komil inson g'oyasi bilan chegaralanish mamlakatimizning ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy sohalardagi rivojlanishida yetarli emas. Ilg'or fikrli, intellektual salohiyatli, bilimli, jahon standartlariga javob beradigan professional yetuk kadrlarni tayyorlash hozirgi kunning ustuvor vazifalaridan biri. Ayniqsa, yosh avlodning bilim egallashi, kasb-hunar odobi va madaniyati, ijodiy salohiyatli bo'lishi davr talabi bo'lib qoldi[3].

Akmeologiyaning rivojlanishi to'rt bosqichdan iborat ketma-ketlikka ega bo'lib, birinchi bosqich — **latent**, ya'ni insonshunoslikning yangi jabhalarini o'rganishda tarixiy, madaniy-ma'naviy, ijtimoiy-axloqiy, falsafiy, ilmiy va pedagogik bilimlar ko'rinishida bo'ladi. Baholash uchun birlamchi latentli xususiyatning tashqi ko'rinishlari — aniq obektning munosabatida joyga ega yoki ega emas jamlanmasi asosida tartibli shkala yordamida «Gutman shkalasi» nomini olgan mos keluvchi shkalalar tuzilishining maxsus algoritmi ishlab chiqilgan[1]. Kasbiy rivojlanishni baholash uchun tartibli o'lchovlarning tarqalishi tipik tartibli shkalani keltirib chiqaradigan «egallagan amaliga mos» — «ishni yaxshilanishi sharti asosida egallagan amaliga mos» — «faoliyat turini o'zgartirish taklif etiladi» kabi attestatsiyaviy tahlillarning odatiy yakuni bilan izohlangan.

Ikkinchi bosqich **kombinatsion** bo'lib, akmeologiya atamasi bilan asoslanadi. Ammo fikrimizcha, haqiqatan ham akmeologiya atamasi fanda keskin va ijobiy burilish yasadi. Ammo bu yangi fan yaratildi degani emas. Zero, akmeologiyaning tarixi uzoq o'tmishga borib taqaladi. Akmeologiya — tabiiy, umumjamoa va insoniy qoidalar asosida kasbiy mahoratning yuksak muvaffaqiyatga erishishi haqidagi ta'limot bo'lib, insonning yetuklik bosqichida rivojlanish qonunlari va mexanizmi haqida yanada yuksakroq darajalarni egallash fenomenologiyasini tadqiq etadi. Akmeologiyada mahsuldorlik tushunchasini ochib beruvchi kasbiy faoliyat kategoriyasi tahlil qilinadi. Shuningdek, samarador faoliyat, professionalizm va ijod rivojlanishidagi hamda texnologiyani ishlab chiqib, kasb faoliyatida yuksaklikka erishishning yo'nalish va usullarini izlash va ularning bu jarayon qonuniyatlariga tatbiq etish,

professionalizmning ijodiy yutuqlari sari yo'naltirilgan samarador tizimlar darajalarini belgilash bilan shug'ullanadi.

Uchinchi **inkubatsion** bosqich N. V. Kuzmina tomonidan insonning yashirin xislat va fazilatlari hamda kasbiy yashirin imkoniyatlari bazasini ochishda zarur bo'lgan akmeologik masalalarning konstelyatsion yechimi borasidagi konseptual g'oyalariga to'g'ri keladi[4]. To'plangan ma'lumotlar XX asming ikkinchi yarmida tadqiqotchi B. Ananeyevning umumlashtirish va tizimga solish, insonshunoslik tahlili va differentsiatsiyasidagi xizmatlari orqali yuzaga chiqdi[5,6]. Bu bosqich akmeologiyada rivojlanish dasturining ishga tushirilishi, ya'ni amalga oshirilishi bilan tugadi.

To'rtinchi **institusional** bosqichda qator ijtimoiy tuzilishlar yaratilishi bilan bog'liq holda o'quv yurtlarida akmeologiya kafedralari, laboratoriyalari va, nihoyat, Xalqaro akmeologik fanlar akademiyasi ochildi[2]. Bu akademiya tuzilmalarida ilmiy izlanishlar olib boriladi, akmeologik texnologiyalar ishlab chiqiladi.

Hozirgi raqamli texnologiyalar davrida akmeologiya yangi imkoniyatlar bilan boyidi, masofaviy ta'lim, virtual hamkorlik va innovatsion pedagogik metodlar orqali shaxsning professional va shaxsiy yetuklikka erishish jarayoni yanada samarali tashkil etilmoqda. Demak, akmeologiyaning har bir bosqichi jamiyat taraqqiyoti va texnologik yutuqlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, fan sifatida uning mazmuni va metodlari doimiy rivojlanishda davom etadi.

Umuman olganda, mavjud tadqiqotlarda akmeologiya yaxlit va tizimli holda o'rganilmagan, uning maxsus fan sohasi, ta'limot sifatida, qirralari, muhim xususiyatlari kasbiy etikasiz tasavvur qilib bo'lmasligi ochib berilmagan. Shular asosida barcha fanlar qatori akmeologiyaning o'ziga xos uslubiy yo'nalishlari yuzaga keldi.

Birinchidan, **tabiiy ilmiy yo'nalish** — klassik tabiiy fanlarni murakkablashtiruvchi metodologik jihatdan intizom standartlari bilan (dalillar, mexanizmlar, qonuniyatlar, matematik modellashtirish) mustaqil fan sifatida shakllanishiga yo'naltirilgan. Ikkinchidan, bir qator akmeologik masalalarni, tabiiy qobiliyat, genetik va psixofiziologik qobiliyatlar tarkibiy qismlari va professional mahoratli bo'lishda psixologik ko'nikma va boshqalarni hal qilishda yoshlar fiziologiyasi, psixogenetika, mehnat psixofiziologiyasi tabiiy bilimlari apellyatsiya o'rnini egallaydi.

Ijtimoiy-gumanitar yo'nalish yanada ko'p qirrada namoyon bo'ladi. Akmeologiya bir tomondan, inson haqidagi bu fanlarning genetik manbayi sifatida tarixan birgalikda rivojlanadi, ikkinchi tomondan, ularning fan sifatida erkin rivojlanishini shakllantirish orqali o'z ontologik ahamiyatini ko'rsatadi. Demak, akmeologiya fan sifatida kirib kelgunga qadar psixologiya, sotsiologiya, pedagogika fanlari akmeologik masalalarga o'xshab ketuvchi professionalizm, ijod, salohiyat va gerontologiya masalalari bilan shug'ullangan. Ammo aynan mahoratning kamol topishi — akmeform cho'qqisiga erishishda asosiy urg'u berilishi avvaliga maxsus akmeologik masalalar tug'ilishi hamda keyinchalik o'ziga xos akmeologik texnologiyalarning konseptual-metodologik tuzilishiga olib keldi. Taraqqiy qilgan sayin asosiy fan, ya'ni akmeologiyaning maxsus obekti va uslubi paydo bo'ldi.

Texnologik yo'nalish - bu nafaqat bir qancha texnik fanlar (kibernetika, tizimli texnika, ma'lumotlar nazariyasi va boshqalar)ning o'zaro harakati bo'lmay, balki ularni mavjud bilimlarni amaliyotga yo'naltirishda aniq dasturdan foydalanish hamdir. Bunda

akmeologiyaning texnik qoidalar bilan o'zaro aloqasi o'z-o'zidan hosil bo'lmay, balki inson omillarini texnikaga moslashtirishga yo'naltirilgan ergonomika bilan bog'lanadi. Shu o'rinda, ya'ni qayd qilish lozimki, boshqa tarafdin ikki tomonlama ko'rinishda: gumanitar bilimlarning o'sishi (masalan, psixotexnika va o'yin texnikasi, innovatika va refleksika kabilar) natijasida texnik fanlarning insonparvarlashishi (bionika, sotsionika, sinergetika va boshqalarning paydo bo'lishi) — zamonaviy praksiologiya doimo akmeologiya diqqatida bo'ladi. Umuman olganda, akmeologiya bugungi insonshunoslik fanlari orasida o'ziga xos o'ringa ega bo'lib, yuksak professional kadrlar tayyorlash siyosatining ajralmas qismi desak, aslo xat6 qilmaymiz.

Akmeologiya fanining rivojlanishining uslubiy yo'nalishlari shaxsning eng yuqori rivojlanish bosqichlariga erishishini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, ular shaxsiy, kasbiy, ijtimoiy, innovatsion va integrativ yo'nalishlarda namoyon bo'ladi. Bu yo'nalishlar bir-birini to'ldirib, insonning kasbiy mahoratini, ijodiy salohiyatini va ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qiladi. Natijada akmeologiya faqat nazariy bilimlar majmui bo'lib qolmay, balki zamonaviy ta'lim, mehnat va ijtimoiy hayotda amaliy qo'llaniladigan kompleks yondashuv tizimiga aylanadi.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ядов В.А. Социологическое исследование. методология, программа, методы. - М.: 1987. С. 98-102.
2. Bu o'rinda Rossiya akmeologiya akademiyasi va akmeologlar uyushmasi nazarda tutilgan
3. Tillayeva G. Akmeologiya asoslari: o'quv qo'llanma. – T.: “Tafakkur bo'stoni”, 2014. – 192 b.
4. Кузьмина Н. В. Предмет акмеологии / Н. В. Кузьмина. Санкт-Петербург: Политехника, 2002. 189 с.
5. Ананьев, Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев; Акад. Наук СССР, Ин-т психологии. - М. : Наука, 1977. - 379 с.
6. Ананьев, Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. — Л.: ЛГУ, 1968.-339 с.